

Ю. В. БЕРЕЖАНСЬКА

**КУЛЬТИВУВАННЯ ТА РУЙНАЦІЯ ҐЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ
У НОВЕЛІ КЕТРІН ЕНН ПОРТЕР «МАРІЯ КОНСЕПСЬОН»**

У статті досліджуються особливості феміністичного дискурсу у новелі «Марія Консепсьон» американської письменниці Кетрін Енн Портер – лауреатки Пулітцерівської премії (1966). Гендерний світогляд автора виявляє поєднання суперечливих тенденцій. Новела демонструє ряд гендерних стереотипів, деякі з яких піддаються спростуванню. Головна героїня постає втіленням потужної жіночої сили, що прагне елімінувати прояви гендерної нерівності, однак зазнає трансформацій у ході сюжетних колізій.

Ключові слова: жіноча проза, персонаж, фемінізм, гендер, гендерні стереотипи.

Ю. В. БЕРЕЖАНСКАЯ

**КУЛЬТИВИРОВАНИЕ И РАЗРУШЕНИЕ ГЕНДЕРНЫХ СТЕРЕОТИПОВ
В НОВЕЛЛЕ КЭТРИН ЭНН ПОРТЕР «МАРИЯ КОНСЕПСЬОН»**

В статье исследуются особенности феминистического дискурса в новелле «Мария Консепсьон» американской писательницы Кэтрин Энн Портер – лауреата Пулитцеровской премии (1966). Для гендерного мировоззрения автора характерно сочетание противоречивых тенденций. Новелла демонстрирует ряд гендерных стереотипов, некоторые из которых опровергаются. Главная героиня предстает воплощением мощной женской силы, которая стремится элиминировать проявления гендерного неравенства, однако подвержена трансформации в ходе сюжетных коллизий.

Ключевые слова: женская проза, персонаж, феминизм, гендер, гендерные стереотипы.

Стаття надійшла до редколегії 28.10.2013 р.

УДК 82.0391.001.8'06(477)

В. С. ДОНІЙ

**ПОСТКОЛОНІАЛЬНІ СТУДІЇ
В УКРАЇНСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ**

У статті осмислюються теоретико-методологічні засади дослідження постколоніалізму як інтерпретаційного напрямку в українському літературознавстві. Зроблено спробу окреслити нові аспекти інтерпретації творів крізь призму посттоталітарного дискурсу.

Ключові слова: посттоталітаризм, колоніальне, постколоніальне, інтерпретація, дискурс.

Постколоніалізм як явище світоглядної трансформації активно артикулюється в сучасних літературознавчих студіях. Означений напрям, спрямований на осмислення наслідків колоніального правління, становить сферу наукових інтересів вітчизняних науковців В. Агеевої, Т. Гундорової, П. Іванишина, С. Павличко, М. Павлишина, М. Рябчука, М. Шкандрія, О. Юрчук та інших.

Метою нашого дослідження є осмислення теоретичних аспектів постколоніалізму як інтерпретаційної стратегії в сучасному українському літературознавстві.

Наслідком дезінтеграції імперіалістичних держав кінця ХХ століття є поява нових незалежних країн зі своєю унікальною культурою, яка формувалася в колишніх колоніях і є специфічним синтезом культур колонізаторів та пригнобленого народу. Активне взаємопро-

никнення та взаємовпливи обох культур дають своєрідний мікс, який стає новим явищем – постколоніальним. Означена дефініція вживається щодо характеристики становища народів та регіонів, які були раніше колонізовані, передусім, західними імперськими націями, а також вивчення матеріальних та культурних наслідків їхньої історії.

Постколоніальні студії насамперед прагнуть висвітлити суб'єктивні підходи, раніше маргіналізовані або заглушені колоніалізмом, що включає в себе фундаментальну критику західних уявлень про культурну й расову вищість. Констатуємо, що постколоніалізм як тенденція виник наприкінці 70-х років ХХ століття в англомовному літературознавстві. Його основоположником вважають американського вченого Едварда Саїда, праці якого «Орієнталізм», «Культура й імперіалізм» базу-

ються на принципах деконструктивізму, новогоісторизму, психоаналізу, фемінізму, марксизму. Е. Саїд демонструє, що формотворчі зусилля колонізованих народів були систематичними та свідомими, але значна кількість різних сфер знань активно залучені у репрезентацію репресивних дискурсів.

Скажімо, у праці «Орієнталізм» Е. Саїд робить спробу проаналізувати процес руйнації ідентичності поневолених переможцями, сконструювати їх образи. Домінантними рисами колонізованих виявляються слабкість, пасивність та недостатність творчого потенціалу й самотності переможеного народу. Такому суспільству «необхідні вимисли» (necessary fictions) (за Г. Бгабга), що розуміється як тенденція постколоніального суспільства до творення міфології власної колишньої могутності.

Характеризуючи аналізоване явище з різних аспектів (соціологічного, історичного, культурного) Е. Саїд пропагує думку, що орієнталізм є «це, передусім, дискурс, який у жодному разі не перебуває в прямому, однозначному співвідношенні з політичною владою в чистому вигляді, а радше виробляється та існує в процесі нерівноправної взаємодії з різними видами влади, сформований почасти з владою політичною (такою, як колоніальні або імперські інституції), почасти з владою інтелектуальною., почасти з владою культурною., почасти з владою моральною...» [12, 24–25]. Окрім того, необхідно враховувати діалектичний зв'язок літератури та соціального середовища. «Дуже часто припускають реабілітуючи суспільну функціональність мистецтва слова, – що література та культура політично, навіть економічно невинні; мені не раз здавалося, що це не так...» [12, 44].

Послідовниками вчення Е. Саїда стали такі теоретики, як: Г. Співак, Г. Бгабга, А. Мукгерджі. Ці дослідники, поза всяким сумнівом, допомогли чітко виокремити профіль постколоніальних проблем як на Заході, так і в цілому світі. Зокрема, індійський культуролог Гомі Бгабга у своїх постколоніальних дослідженнях, утверджує концепти «національної свідомості», «національної культури», «націєпростору» тощо і пропонує «вивчення нації через її розповідність» [1, 564–565], декодуючи елементи імперської нарративної моделі. Вчений акцентує увагу на тому, що нація

як нарративна модель є більш унікальною завдяки своїй власній різномірності й гібридності, вказує на співіснування протилежностей, ілюструючи це «обличчям Януса у побудові дволикого дискурсу нації» [1, 559].

Арун П. Мукгерджі подає бачення непомодерного постколоніалізму, досліджуючи поняття «культурної сутності» та «імперської текстуральності» який має свою власну культурну традицію та робить акцент на своєрідній пасивності колонізованого суспільства. У постколоніальних студіях Г. Ч. Співак звертається до аналізу проблем жінки в колонізованому просторі. Дослідниця спростовувала розуміння стосунків між колонізатором і колонізованим, коли колонізоване сприймається як фемінне, до якого можливі різні види агресії.

Основні концепти зарубіжних учених нині формують категоріальний апарат постколоніальної теорії, що є основою для наукового доробку українського посттоталітарного дискурсу. Однією з перших до постколоніальних студій сучасного літературознавства звернулася Т. Гундорова, зазначаючи, що «інтерес сучасного постколоніалізму до інших імперій резонує зі спробами застосувати методіку постколоніальних студій до аналізу постсоціалістичних культур. При цьому, однак, резонним видається питання, чи правомірно посттоталітарна східна Європа адаптує постколоніальну риторіку, якою пояснюється специфіка Третього світу і яка тепер використовується, щоб інтерпретувати світ Другий» [2, 152]. Т. Гундорова вводить власний термін – «посттоталітарна свідомість», яка «виростає на ґрунті розвінчування офіційної правди. Саме посттоталітарне гетерогенне мовлення підриває офіційну свідомість і відкриває брехливість тоталітарної ідеології, зокрема тієї, яка дістала назву офіційної правди» [2, 177].

Самостановлення української літератури й культури, нелегке визволення з-під імперського домінування і складне подолання власних комплексів, засвоєння різномірної культурної спадщини, реінтерпретація літературно-мистецьких цінностей і канонів та формування діалогічного простору як передумови входження у світовий контекст стали основними проблемами, які досліджує М. Рябчук у збірці літературно-критичних статей і нарисів

«Постколоніальний синдром. Спостереження» (2011 р.).

Розхитування опозицій, що містить в собі колоніальний й антиколоніальний дискурси є однією з провідних тенденцій постколоніальної критики, на думку М. Шкандрія. У науковій праці «В обіймах імперії. Російська і українська літератури новітньої доби» (2004 р.) дослідник аналізує українсько-російські взаємини крізь призму постколоніальних теорій. Така візія дозволяє по-новому М. Шкандрію інтерпретувати відомі художні твори, роль і значення творчості багатьох митців, простежити процес формування і розвитку імперського дискурсу в творах російських класиків та контрдискурсу в українській літературі.

Вагомим внеском у студіюванні постколоніальної теорії стали праці М. Павлишина «Козаки в Ямайці: постколоніальні риси в сучасній українській культурі», «Постколоніальна критика і теорія». Запропонувавши розуміти поняття «постколоніальне» з акцентом на хронологічному значенні, М. Павлишин намагається об'єднати під поняттям «постколоніальна культура» всі культурні явища, що постали під впливом колонізації». На думку дослідника, необхідно трактувати вищезазначену дефініцію «аналогічно до понять «постмодернізм» і «постструктуралізм», де префікс «пост» не виключає паралельного існування у часі і сигналізує не так заперечення, як діалектне злиття». Звідси, «постколоніальне, не відмежовуючись від колоніального, рівночасно вбирає в себе його історичний досвід, а то й співіснує з ним в одному часі, місці і навіть в одному культурному явищі» [8, 532].

П. Іванишин розглядає постколоніалізм через теоретичні концепти, а саме – поняття національної культури та імперіальної традиції. Осмислення сутності постколоніалізму, його дефініція, диференціація наведених суджень через верифікацію національно-екзистенціальною методологією представлено у монографії «Національно-екзистенціальна інтерпретація (основні теоретичні та прагматичні аспекти)» (2005 р.). Автор чітко розрізняє два види протистояння колоніалізму в культурі: антиколоніальний та постколоніальний. Перший з них, антиколоніалізм,

вважається більш примітивним (це «простий опір колоніалізму») і досить виразно ототожнюється дослідником із імперіалізмом. «Свою полемічну виразність і політичну заангажованість антиколоніалізм досягає коштом прямого успадкування структур колоніалізму» [8, 537].

Згідно диференціації П. Іванишина можна стверджувати, що в межах постколоніальної критики існує два кардинально відмінних між собою типи метадискурсу, котрі в принципі не можуть становити єдиної теорії інтерпретації. «Постмодерний постколоніалізм лише декларує своє «протистояння» колоніалізму, але це дивне протистояння, бо насправді він не руйнує, а абсорбує імперські структури, використовує їх. І навпаки, ідеї національної культури, через прирівняння їх до колоніальних, втрачають у цьому постколоніалізмі своє іманентне значення, вони свідомо релятивізуються через перманентну пародію та іронію» [4, 72].

Осмислюючи літературознавчий поступ 90-х років ХХ – початку ХІ століття, П. Іванишин визнає, що «основу націоцентричного постколоніалізму сформувала визначальна для будь-якої постколоніальної критики корелятивна пара: колоніальне (поневолене) / імперське (поневолювальне)» [5, 47]

Спираючись на наукові доробки П. Іванишина, М. Павлишина, М. Шкандрія, сучасна дослідниця українського літературознавства О. Юрчук розмежовує колоніальний та неокolonіальний вектори дискурсу. Через іронічний аналіз колоніального, антиколоніального, національного та самоаналіз, що стимулює намагання подолати романтичну візію дослідниця пропонує здійснювати пошуки національного у літературознавчій площині.

Загалом, узагальнюючи аспекти постколоніальних студій, можемо говорити, що в українському літературознавстві виокремлюються колоніальний, антиколоніальний, постколоніальний дискурси. Крізь нові аспекти в інтерпретації творів, роль і значення творчості багатьох митців також репрезентується по-іншому, розставляючи акценти на поняттях «посттоталітарна свідомість», «національна культура», «національна ідентичність», «постімперська традиція».

Список використаної літератури

1. Бгабга Г. Націєрозповідність / Гомі Бгабга // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. М. Зубрицької. — Л. : Літопис, 1996. — С. 559.
2. Гундорова Т. Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми : статті та есе / Тамара Гундорова. — К. : Грані-Т, 2013. — 548 с.
3. Гундорова Т. Посттоталітарна пам'ять: виправдати чи виправити? / Тамара Гундорова // Критика. — 2008. — Ч. 12 (134). — С. 22—24.
4. Іванишин П. Національно-екзистенціальна інтерпретація (основні теоретичні та прагматичні аспекти) : монографія / Петро Іванишин. — Дрогобич : Вид. фірма «Відродження», 2005. — 308 с.
5. Іванишин П. Українське літературознавство постколоніального періоду : монографія / Петро Іванишин. — К. : Академія, 2014. — 190 с.
6. Мукгерджі, Арун П. Чий постколоніалізм і чий постмодернізм? / Арун П. Мукгерджі // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. [За ред. М. Зубрицької]. — Л. : Літопис, 1996. — С. 562.
7. Павлишин, М. Канон та іконостас : Літературно-критичні статті // М. Павлишин. — К. : Час, 1997. — 448 с.
8. Павлишин, М. Постколоніальна критика і теорія // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. М. Зубрицької. — Л. : Літопис, 1996. — С. 531—536.
9. Рябчук М. Від Малоросії до України: парадокси запізнілого націотворення / Микола Рябчук. — К. : Критика, 2000. — 303 с.
10. Рябчук М. Постколоніальний синдром. Спостереження / Микола Рябчук. — К. : К.І.С., 2011. — С. 22.
11. Саїд Е. Культура й імперіалізм / Едвард Саїд. — К. : Критика, 2007. — 608 с.
12. Саїд Е. Орієнталізм / Едвард Саїд — К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. — 511с.
13. Співак Г. Ч. В інших світах: Есе з питань культурної політики / Гаятрі Чакраворті Співак. — К. : ВД «Всесвіт», 2006. — 480 с.
14. Співак Г. Ч. Чи може підпорядковане промовляти? / Гаятрі Чакраворті Співак // Антологія світової літературно - критичної думки ХХ ст. / за ред. М. Зубрицької. — Л. : Літопис, 1996. — С. 540—543.
15. Шкандрій М. В обіймах імперії : Російська і українська літератури новітньої доби / Мирослав Шкандрій. — К. : Факт, 2004 — 496 с.
16. Юрчук О. У тіні імперії. Українська література у світлі постколоніальної теорії / Олена Юрчук. — К. : Академія, 2013 — 221 с.

В. С. ДОНІЙ

ПОСТКОЛОНИАЛЬНЫЕ СТУДИИ В УКРАИНСКОМ ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИИ

В статье обобщаются теоретико-методологические основы исследования постколониализма как интерпретационного направления в украинском литературоведении. Предпринято попытка определить новые аспекты интерпретации произведений сквозь призму посттоталитарного дискурса.

Ключевые слова: посттоталитаризм, колониальное, постколониальное, интерпретация, дискурс.

V. DONIY

POSTCOLONIAL STUDIES IN UKRAINIAN LITERARY STUDIES

The theoretic-methodological principles of research of postcolonialism as interpretative trend in Ukrainian literary criticism have been generalized in the article. We try to define new aspects of the interpretation of the works of the light posttotalitarian discourse.

Key words: posttotalitarizm, colonial, postcolonial, interpretation, discourse.

Стаття надійшла до редколегії 3.03.2014 р.